

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษากระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้กำหนดแนวทางเสนอไว้ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม
  2. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน
  3. แนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม
  4. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง
    - 4.1 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม
    - 4.2 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน
    - 4.3 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม
  5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- โดยมีรายละเอียดการนำเสนอ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

มนุษย์ทุกคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมทุกสังคม ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ย่อมต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ดังจะเห็นได้ว่าตั้งแต่มนุษย์มีชีวิตเกิดขึ้นมา ก็มีกลุ่มแรกที่ต้องจัดตัวเองเข้าไปอยู่เป็นสมาชิกของกลุ่ม คือ กลุ่มครอบครัว และเมื่อเจริญเติบโตขึ้นก็จะมีกลุ่มที่ตัวเองต้องเข้าไปสังกัดอีกหลายกลุ่มตามแต่โอกาส ภัย และสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อน กลุ่มกิจกรรม หรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

1.1 ความหมายของกลุ่ม

ความหมายของคำว่า “กลุ่ม” จะต้องประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่ได้สร้างแบบอย่างของการกระทำระหว่างกันทางจิตขึ้น กลุ่มหรือหมู่คณะนี้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นองค์ภาวะอย่างหนึ่ง ทั้งโดยสมาชิกของกลุ่มเองตามปกติและโดยผู้อื่นด้วย ทั้งนี้เพราะกลุ่มจะมีพฤติกรรมร่วมในแบบฉบับเฉพาะของตนเอง (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2524: 164)

บรอดเบค (Brodbeck, อ้างถึงใน กองวิจัยและประเมินผล กรรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2529: 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กลุ่ม คือ การรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ความเกี่ยวข้องนั้นมีลักษณะที่แน่นอน กล่าวคือ สามารถสังเกตเห็นได้ และชนิดของความเกี่ยวข้องนั้น จะขึ้นอยู่กับหรือจะชี้ให้ทราบถึงชนิดของกลุ่มว่าจะเป็นการคบค้า ผู้พึ่งกรรมกร สหภาพแรงงาน หรือฝูงชน เป็นต้น

ส่วนสาเหตุที่มนุษย์จะต้องรวมกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นพวกนั้น ก็เพราะว่ามนุษย์มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด และความต้องการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตัวเองก็ไม่สามารถจะบำบัดเองได้หมดจึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนถึงของกัน ดังนั้น พอสรุปได้ว่ามนุษย์ต้องมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม คือ

1) เพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ช่วยตนเองไม่ได้เป็นระยะเวลานานถ้าต้องอยู่โดดเดี่ยวก็อาจจะตายได้

2) เพื่อความปลอดภัย มนุษย์ทุกคนต้องการความปลอดภัยหรือมีชีวิตอยู่อย่างปราศจากการถูกขู่เข็ญ ถูกบังคับ ความปลอดภัยจะแสวงหาได้จากกลุ่มมนุษย์ด้วยกัน เช่น ความปลอดภัยทางร่างกาย มีอาหารกิน มีที่อยู่อาศัย มีความปลอดภัย มีคนรักเอาใจใส่ เป็นต้น

3) เพื่อต้องการมิตรภาพ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์ต้องการมีเพื่อน ต้องการพบปะสังสรรค์ ไม่ต้องการอยู่โดดเดี่ยว เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงต้องอยู่เป็นพวก

4) เพื่อต้องการความรัก มนุษย์ทุกคนต้องการที่จะรักใคร่สักคนเป็นอย่างน้อย และต้องการให้คนอื่นรักตน จะอยู่โดยปราศจากความรักไม่ได้ อาจต้องเฉาตายไปก็ได้

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540: 2) ได้กล่าวไว้ว่า มีคำหลายคำที่ใช้เรียกการรวมตัวของชาวบ้านตั้งแต่สองคนขึ้นไป เช่น องค์กรชุมชน องค์กรประชาชน และองค์กรชาวบ้าน ฯลฯ แต่สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะขอใช้คำว่า องค์กรชาวบ้าน เพราะคำว่าชาวบ้านหมายถึง คนที่อยู่ในชนบทและเมือง ที่เป็นบุคคลธรรมดาสามัญ ที่ประกอบอาชีพการเกษตรหรือรับจ้าง มีรายได้เป็นฤดูกาล หรือรายวันและอยู่ในบริเวณใกล้กัน

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง (2525: 53) ให้ความหมายว่า กลุ่มหมายถึง การรวมตัวกันของปัจเจกบุคคล มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และทำให้เขาต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระดับหนึ่งกลุ่มต้องมีสมาชิกซึ่งเป็นตัวสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มและกลุ่มจะต้องการปฏิสัมพันธ์โดยกลุ่มจะมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ

- 1) สมาชิกตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกัน
- 2) การมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก
- 3) จุดมุ่งหมายและการกระทำกิจกรรมร่วมกัน
- 4) พฤติกรรมตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิก

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าการรวมกลุ่มกันจัดว่าเป็นวิธีหนึ่งในกระบวนการพัฒนากลุ่มชุมชน ที่จะช่วยให้บุคคลทำงานร่วมกันได้ เป็นการสร้างสรรค์ความรัก ความสามัคคี เพิ่มพลังในการทำงาน นอกจากนี้กลุ่มยังเป็นช่องทางของการถ่ายทอดเทคโนโลยี และเป็นพลังต่อรองผลประโยชน์ของ กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นแนวทางในการส่งเสริมกระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนให้เข้มแข็ง

1.2 ประเภทของกลุ่ม

พัฒนา บัญญัติพันธ์ (2516:149-150) ได้แบ่งประเภทของกลุ่มออกเป็น 2 ประเภท ใหญ่ ๆ คือ

1) กลุ่มที่เป็นทางการ (Formal Group) ซึ่งทุกฝ่ายภายในกลุ่มประเภทนี้ค่อนข้างจะมีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน มีกฎเกณฑ์ แบ่งความรับผิดชอบกัน เป็นกลุ่มที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่กว่า มีพิธีการมากกว่าธรรมดา ถือหลักการติดต่อกันในทางสังคมเป็นใหญ่ ถือเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อปฏิบัติงานซึ่งต้องใช้ความชำนาญงานพิเศษ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะ กลุ่มที่เป็นทางการยังแบ่งออกได้อีก 2 ประเภท คือ

1.1) กลุ่มชนิดถาวร ซึ่งกลุ่มนี้เป็นหัวใจสำคัญของสังคมหรือองค์กรต่างๆ เช่น คณะผู้บริหารระดับสูง แผนกต่าง ๆ ของห้างร้าน บริษัท คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาตำบล สภาตำบล กลุ่มสหกรณ์ชาวนา เป็นต้น

1.2) กลุ่มชนิดชั่วคราว ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาทำงานใดงานหนึ่งในชั่วระยะเวลาที่จำกัด ผลงานสำเร็จคณะกรรมการที่แต่งตั้งมาก็หมดภาระหน้าที่แล้วก็เลิกไป เช่น คณะกรรมการจัดงานปีใหม่หรือคณะกรรมการจัดงานวัด

2) กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal Group) กลุ่มนี้เกิดขึ้นได้โดยสมาชิกมารวมตัวกันเองตามธรรมชาติ หรือที่เราเรียกกันว่ากลุ่มชนชาตินั้นเอง

การอธิบายถึงกลุ่มประเภทของกลุ่มดังกล่าวสอดคล้องกับการแบ่งประเภทขององค์กรชุมชนเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 องค์กรชุมชนแบบทางการ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเกษตรกร มูลนิธิสมาคม ซึ่งมีลักษณะที่รัฐลงไปจัดตั้งและมีการจดทะเบียนกับภาครัฐ มีกฎหมาย กฎระเบียบ รองรับและได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินกิจกรรมจากภาครัฐ

ประเภทที่ 2 องค์กรชุมชนแบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ องค์กรที่ชื่อขึ้นต้นต่าง ๆ เช่น สมัชชา กลุ่ม คณะกรรมการ คณะทำงาน ชมรม เป็นการรวมตัวกันเองหรือมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปร่วมจัดตั้ง มีกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเองส่วนใหญ่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ

ดังนั้นกลุ่มจึงแบ่งได้ 2 ประเภทคือกลุ่มที่เป็นทางการซึ่งอาจเป็นกลุ่มถาวร หรือกลุ่มชั่วคราว และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเกิดจากการรวมตัวของสมาชิกแล้วแต่โอกาส

1.3 กระบวนการกลุ่ม

กระบวนการกลุ่ม หมายถึง กระบวนการพัฒนาจิตสำนึกให้คนในชุมชนหรือกลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญในการร่วมมือกันแก้ปัญหาด้วยตนเองพึ่งพาอาศัยกันเอง ตลอดจนการกำหนดประเด็นที่จำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกขึ้นตอนการทำงานเพื่อพัฒนาจิตสำนึกและดำเนินงาน โดยกลุ่มมีหลายขั้นตอนดังนี้ (ปัญญาศิลป์ เสนีย์, 2547: 11-12)

1) ขั้นตอนการเตรียมกลุ่ม (Group Preparation Stage)

เป็นการนำเอาข้อมูลของชุมชน ศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเป้าหมายตลอดจนผลการวิเคราะห์เบื้องต้นโดยนักวิจัยหรือคณะทำงานมานำเสนอและวิเคราะห์ร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ ที่เป็นผู้ประสานงาน และชาวบ้านเพื่อแสวงหาวิธีแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม และสอดคล้องกับเงื่อนไขความสามารถของชุมชน

2) ขั้นกลุ่มเรียนรู้ (Group Learning Stage)

เป็นการนำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลต่าง ๆ กับกลุ่ม ทั้งการจัดศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มอื่น ๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การให้การศึกษแก่ชาวบ้านซึ่งจำเป็นต้องอาศัยบุคคลหรือวิทยากรที่มีความรู้ และเป็นนักปฏิบัติ ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และให้ข้อคิดแก่ชาวบ้านเป็นการเปิดโลกทัศน์ และสร้างแนวคิดทางเลือกใหม่แก่ชาวบ้าน รวมทั้งการปรับปรุงเทคโนโลยีอันนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมในที่สุด วิธีการเรียนรู้จากวิทยากรท้องถิ่นที่ผ่านมามีความน่าสนใจสำหรับชาวบ้านและชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้มากกว่าการเรียนรู้จาก นักวิชาการ

3) ขั้นดำเนินกิจกรรมหรือ กลุ่มกิจกรรม (Action Group)

จะต้องมีการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเหมาะสม สมาชิกและกรรมการจะต้องได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรม กลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่มมีโครงสร้างการทำงานที่เกี่ยวข้องกัน

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ (2516: 150-166) กล่าวถึงกระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยได้อธิบายหลักการส่งเสริมการรวมกลุ่ม เรียกว่า “หลักการรวมกลุ่ม 3 ชั้น 8 ตอน” จัดเป็นพื้นฐานของการก่อสร้างกลุ่มและเครือข่ายซึ่งประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 ว่าด้วยการจัดตั้งกลุ่ม

การจัดตั้งกลุ่ม เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งเพราะหากได้ดำเนินการจัดตั้งให้ถูกวิธีทุกขั้นตอนแต่เริ่มแรกก็จะทำให้กลุ่มมีคุณค่าและเจริญก้าวหน้าไปสู่ขั้นตอนอื่นได้ง่ายขึ้น ในการจัดตั้งมีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถืออยู่ 8 ตอน กล่าวคือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการค้นหาผู้นำ หรือหัวหน้าของหมู่บ้าน

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการหาความต้องการของแต่ละบุคคล ก่อนที่นำมากำหนดความต้องการร่วมของกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยความสมัครใจในการเข้าร่วมกลุ่ม รวมถึงการสร้างความสำเร็จและความภาคภูมิใจต่อกลุ่ม

ตอนที่ 4 ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันทำให้สามารถทำงานร่วมกันได้ง่าย และเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ตอนที่ 5 ว่าด้วยการมีวิถีใกล้เคียงกัน ทำให้มีความคิดอ่าน ความสนใจ ความต้องการ และความสามารถในการทำงานใกล้เคียงกัน เข้าใจง่ายในการทำงาน

ตอนที่ 6 ว่าด้วยเพศเดียวกัน กิจกรรมบางอย่างอาจจำเป็นต้องแบ่งแยกเพศในขณะที่บางกิจกรรมอาจร่วมกันทำทั้งหญิงและชาย

ตอนที่ 7 ว่าด้วยการมีความสัมพันธ์ต่อกันไม่ขัดแย้ง การที่กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียวช่วยกันคิด ช่วยกันทำ จนทำให้งานกลุ่มสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

ตอนที่ 8 ว่าด้วยสถานการณ์บีบตัว หมายถึง สถานการณ์ที่จะทำให้คนรวมกันเพื่อความอยู่รอดเพื่อประโยชน์ ซึ่งตรงกับความต้องการของกลุ่มหรือสมาชิกที่จะมารวมกัน

สรุปแล้ว ในขั้นที่ 1 การจัดตั้งกลุ่มนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญอยู่สามประการ คือ ตอนที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้นำกลุ่ม ตอนที่ 2-7 เป็นเรื่องเกี่ยวกับสมาชิกในกลุ่มและตอนที่ 8 เป็นเรื่องของสถานการณ์ ซึ่งถ้าหากมีครบส่วนประกอบทุกชนิดแล้วก็ย่อมจะเกิดกลุ่มขึ้นได้ นักพัฒนาจะต้องดำเนินการในขั้นนี้ให้รอบคอบ เพราะมีฉะนั้นแล้ว อาจจะทำกลุ่มยุบสลายไปในภายหลัง ซึ่งอาจจะทำให้เสียกำลังใจที่จะจัดการกลุ่มต่อไปได้

ขั้นที่ 2 ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่ม

การดำเนินงานเพื่อให้กลุ่มมีการเคลื่อนไหว จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่นักพัฒนาจะต้องใช้ความอดทนในการทำความเข้าใจกับสมาชิกทุกคนของกลุ่มให้ตระหนักและซาบซึ้งในบทบาทหน้าที่ของตนเองเพื่อให้ทุกคนได้ร่วมผนึกกำลังอย่างมีระเบียบแบบแผน อันจะนำไปสู่การสร้างพลังการต่อสู้ หรือพลังการต่อสู้ออกในโอกาสต่อไป ในขั้นของการเคลื่อนไหวของกลุ่มซึ่ง ขั้นที่ 2 มีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถืออยู่ด้วยกัน 8 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการส่งเสริมการประชุมพบปะ เพื่อแลกเปลี่ยนทรรศนะความคิดซึ่งกันและกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มให้แน่นแฟ้นขึ้น และหาแนวทางปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการส่งเสริมแนวความคิด ยกระดับจิตใจของสมาชิกกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยการส่งเสริมการมีระเบียบวินัย ได้แก่ การมีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับในการรวมกลุ่มและมีระเบียบวินัยในการปฏิบัติต่อกัน

ตอนที่ 4 ว่าด้วยการส่งเสริมสัมพันธ์ภาพบุคคล เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มให้มีความกลมเกลียวแน่นแฟ้น

ตอนที่ 5 ว่าด้วยการส่งเสริมกิจกรรม เพื่อทำให้กลุ่มได้เคลื่อนไหว และเป็นการฝึกกลุ่มให้ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

ตอนที่ 6 ว่าด้วยการส่งเสริมวิชาการ ควรส่งเสริมทางวิชาการ ความรู้ใหม่ ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จำเป็น และเกิดประโยชน์โดยตรงต่อกลุ่ม

ตอนที่ 7 ว่าด้วยการส่งเสริมผลประโยชน์ร่วม เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ การจัดสรรผลประโยชน์ต้องเที่ยงธรรม เสมอภาค หากขาดประโยชน์ร่วมกันหรือขัดผลประโยชน์กัน กลุ่มก็จะแตกความสามัคคีและสลายตัวในที่สุด

ตอนที่ 8 ว่าด้วยการส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งสถานภาพผูกพัน โดยพยายามส่งเสริมให้มีความผูกพันระหว่างสมาชิก ส่งเสริมให้ทุกคนมีบทบาทหน้าที่ในกลุ่ม และรู้จักรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่มสรุปแล้ว ในขั้นตอน 2 ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่มนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ระเบียบวินัย วัตถุประสงค์ร่วมหรือผลประโยชน์ร่วมและกิจกรรมต่าง ๆ

ขั้นที่ 3 ว่าด้วยการเจริญเติบโตของกลุ่ม ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ว่าด้วยสหพันธกรรมกลุ่ม เป็นการทำให้กลุ่มเล็ก ๆ มาสนธิเข้าเป็นกลุ่มใหญ่กลุ่มเดียว

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการสร้างหน่วยนำร่วม โดยการนำเอาตัวแทนหรือผู้นำของแต่ละกลุ่มมารวมกันเป็น “หน่วยนำกลุ่ม” เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มเล็ก ประสานงานประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยสร้างผลประโยชน์ร่วม เพื่อช่วยให้กลุ่มเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน เกาะติดกัน เพราะเกิดผลประโยชน์ในกิจกรรมร่วมกัน แต่ละกลุ่มมีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมที่ดำเนินการ

ตอนที่ 4 ว่าด้วยสร้างกิจกรรมพึ่งพา เป็นวิธีการที่กลุ่มจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมี “หน่วยนำร่วม” เป็นตัวกลางช่วยให้กิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ มีความเกี่ยวพันกันแล้วจะมีผลประโยชน์สูงขึ้น

ตอนที่ 5 ว่าด้วยสนธิวิชาการเป็นการแลกเปลี่ยนและอาศัยความรู้ ทักษะตลอดจนความต้องการระหว่างกลุ่มที่มีต่อกัน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสามารถและกิจกรรมอื่น

ตอนที่ 6 ว่าด้วยสร้างพลังร่วมในการดำเนินการร่วม โดยการส่งเสริมให้กลุ่มเกิดการร่วมทุน ร่วมวิชาการ ร่วมจัดการ ร่วมกำลังคน ร่วมกำลังวัสดุ ซึ่งถ้ากลุ่มได้ร่วมกันมากเท่าไรพลังมหาศาลก็จะเกิดขึ้นเท่านั้น

ตอนที่ 7 ว่าด้วยลดความสิ้นเปลืองร่วม ได้แก่ การลดความสิ้นเปลืองของแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งด้านบริหารและการบริการด้วย เมื่อความสิ้นเปลืองลดลง

ตอนที่ 8 สร้างพลังต่อรอง ก็คือ อำนาจของกลุ่มในการรักษาผลประโยชน์และดำรงกลุ่มไว้ พลังต่อรองเป็นพลังในการต่อสู้ของชุมชนซึ่งเกิดการรวมกลุ่มกันจึงนับว่าเป็นหัวใจสำคัญยิ่งของการพัฒนา

สรุปแล้ว ในขั้นที่ 3 การเจริญเติบโตของกลุ่มนั้น นักพัฒนาจะต้องพยายามเอากลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่มให้มาสนธิให้เข้ากันเพื่อทำให้กลุ่มขยายตัวไปสู่ความเจริญเติบโตยิ่งขึ้น

โดยที่ ดิเรก สาระวดี (2540: 136-139) สรุปว่า กระบวนการกลุ่ม คือ กระบวนการพัฒนาจิตสำนึกให้คนในชุมชนหรือกลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญและร่วมกันแก้ปัญหาด้วยตนเอง พึ่งพาอาศัยกันเอง ตลอดจนการกำหนดประเด็นที่จำเป็นต้องหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ทั้งนี้ ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในกิจกรรมการพัฒนาจะต้องมีปัจจัยที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยปัจจัยที่สำคัญมีดังนี้

- 1) ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2) ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง
- 3) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยากรข้อมูล ข่าวสารการประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

สรุปได้ว่ากระบวนการกลุ่มประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ โดยการจัดตั้งกลุ่ม จะต้องมีการเตรียมการ มีกระบวนการเรียนรู้การดำเนินกิจกรรม จากนั้นจะต้องมีการเคลื่อนไหวเพื่อ การเจริญเติบโตของกลุ่ม

1.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกลุ่ม

กลุ่มที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน มีบางกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ขณะที่บางกลุ่มล้มเหลว ซึ่งเกิดจากปัจจัยหลายประการเป็นตัวบ่งชี้ ดังรายละเอียดที่ ณรงค์ เสียงประชา (2543: 94-96) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จไว้ ดังนี้

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ สามารถสรุปไว้ ดังนี้

- 1) ความคิดริเริ่ม ความต้องการและความสนใจร่วมกันอย่างจริงจังของสมาชิก
- 2) มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน
- 3) มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และไว้วางใจต่อกัน
- 4) ผู้นำกลุ่ม มีความสามารถในการบริหารงาน
- 5) ความสามัคคีของสมาชิกกลุ่ม หากสมาชิกกลุ่มมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

ก็จะทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้

สำหรับปัจจัยที่ทำให้กลุ่มไม่ประสบความสำเร็จ สามารถสรุปได้ ดังนี้

1) การจัดตั้งกลุ่มไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่ม ความสนใจและความต้องการอันแท้จริงของสมาชิกกลุ่ม หากแต่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐไปจัดตั้ง ในช่วงการดำเนินงานกลุ่มหากเจ้าหน้าที่ไม่มาคอยติดตามผลและคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำแล้ว กลุ่มมักจะไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ

2) ผู้นำกลุ่ม และผู้บริหารกลุ่มไม่ได้รับความศรัทธาและความไว้วางใจจากสมาชิกกลุ่ม ก็จะไม่ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกกลุ่ม ในที่สุดกลุ่มก็จะประสบผลล้มเหลว

3) ความไม่พร้อมไม่เข้าใจในกิจกรรมของกลุ่มตลอดจนทั้งความไม่เสถียรในที่สุด กลุ่มก็ไม่ประสบผลสำเร็จ

4) กฎระเบียบของกลุ่มบางอย่าง จะเป็นข้อจำกัดในความคล่องตัวของกลุ่ม เช่น การจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มต้องขายตามราคาที่กำหนด เนื่องจากผู้ซื้อต้องการจะซื้อราคาถูกกว่า หากสมาชิกกลุ่มต้องการจะใช้เงินส่วนที่ไม่สามารถจะจำหน่ายสินค้าอื่น ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้สมาชิกกลุ่มบางรายจึงไม่อยากจะอยู่ในกลุ่ม

ดังนั้นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกลุ่มจึงเกิดจากความต้องการที่แท้จริง ความสัมพันธ์ที่ดีภายในกลุ่ม มีผลประโยชน์เกิดขึ้นกับกลุ่ม รวมทั้งบทบาท และความสามารถของผู้นำ ส่วนปัจจัยที่ทำให้กลุ่มไม่ประสบผลสำเร็จนั้นคือกลุ่ม ไม่ได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของสมาชิก ผู้นำกลุ่มไม่ได้รับความศรัทธา ความไม่พร้อมของสมาชิก

1.5 ประโยชน์ในการรวมกลุ่ม

กลุ่มมีบทบาทมากในสังคมยุคปัจจุบัน การเกิดกลุ่มก่อให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการผลิตซึ่ง ณรงค์ เติงประชา (2543: 94) ได้กล่าวถึงประโยชน์ในการรวมกลุ่มไว้ ดังนี้

1) กลุ่มจะมีบทบาท เป็นศูนย์รวมความร่วมมือ มีความร่วมมือ และการสร้างสรรค์ความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะได้ การรวมกลุ่มในกระบวนการพัฒนาชุมชน จะช่วยให้บุคคลทำงานร่วมกันได้ และทำให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคนและชุมชนของตน

2) ในด้านสังคมและนันทนาการ การรวมกลุ่มจะก่อให้เกิดความสนุกสนานและมีความเพลิดเพลิน ไม่เหงา คลายความเครียดได้ มีการนันทนาการร่วมกัน สามารถใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ได้

3) ในด้านวัฒนธรรม กระบวนการรวมกลุ่มจะเป็นการถ่ายทอดด้านความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกกลุ่มและชุมชน

4) การรวมกลุ่มจะเป็นพลังต่อรอง ทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม

ดังนั้นประโยชน์ของการรวมกลุ่มจึงทำให้กลุ่มมีบทบาทเป็นศูนย์กลางความร่วมมือ สมาชิกกลุ่มได้ร่วมสังคม และนั่นหมายความว่าสามารถถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ทั้งยังใช้เป็นพลังในการต่อรองได้

1.6 แนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะกลุ่มที่พึ่งตนเองได้

รีเวส (Reeves, 1970 อ้างถึงใน ศรีธนา แก้วพรรณา, 2537: 37) กล่าวถึงลักษณะของกลุ่มที่พัฒนาแล้วว่ามีลักษณะสำคัญคือ

- 1) สามารถปกป้องผลประโยชน์ แก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสมาชิกได้ และมีการกระจายผลอย่างเสมอภาค
- 2) สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มอย่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและอย่างมีจิตสำนึกร่วมกัน
- 3) กลุ่มมีผู้นำที่ดี สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม
- 4) กลุ่มมีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบด้วยตนเอง มีบทบาทในการตัดสินใจ กำหนดเป้าหมายที่เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรและความสามารถของคนในชุมชน
- 5) กลุ่มสามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ภายในชุมชน และสภาพแวดล้อมพื้นฐานของกลุ่มให้เป็นไปตามทิศทางที่พึงประสงค์ได้
- 6) กลุ่มมีการปรับตัวที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย รักษาความมั่นคง และพัฒนากลุ่มให้เจริญต่อไปได้

ดังนั้นกลุ่มที่พึ่งตนเองได้จะต้องสามารถปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรม มีผู้นำที่ดี สามารถทำงานได้อย่างเป็นระบบ สามารถควบคุมปัจจัยในชุมชน และมีการปรับตัวเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

2. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนเป็นคำที่มีการนำไปใช้อย่างกว้างขวาง และใช้ในลักษณะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่จะนำไปใช้ ได้มีนักวิชาการหลายท่านให้แนวคิด และความหมายของชุมชนที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

2.1 ความหมายของชุมชน

สนธยา พลศรี (2545: 22) ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนหมายถึง กลุ่มทางสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่น

มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพากัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2538: 14) ให้ความหมายว่าชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีฐานะ และอาชีพที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน (Homogeneous) มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกันภายในชุมชน มีความเป็นอันเดียวกันและมีมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาาร่วมกัน

กลิ่น ศรีมงคล (2542: 19) ให้ความหมายว่าชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่รวมกันในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง โดยรวมไปถึงพื้นที่ทำมาหากิน ที่จะต้องออกไปทำกิจกรรมนั้นอย่างต่อเนื่อง และผูกพันกับชุมชนที่อยู่อาศัย คนในชุมชนนั้นมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและมีความผูกพันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนาเดียวกัน จนสามารถบ่งบอกลักษณะสำคัญของชุมชนได้

จากความหมายของชุมชนข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีความหมายมากกว่าการที่ปัจเจกบุคคลมาอยู่รวมกัน แต่ได้มีการสร้างความสัมพันธ์ วางระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่รวมกัน ชุมชนเป็นกลุ่มคนที่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ โดยทั่วไปชุมชนจะประกอบไปด้วยครอบครัวหลายครอบครัว มารวมกันด้วยความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน

นอกจากนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับส่วนประกอบและลักษณะพิเศษบางประการของชุมชน เพื่อที่จะได้มีความเข้าใจในบริบทของชุมชนมากขึ้น ดังนี้

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2532: 3) ได้สรุปไว้ว่า ชุมชนจะต้องมีส่วนประกอบ ดังนี้

- 1) มีประชาชนหรือกลุ่ม
- 2) มีอาณาบริเวณหรือพื้นที่ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้าง
- 3) มีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันของประชาชนในชุมชน
- 4) มีผลประโยชน์ ความสนใจ และประเพณีบางประการร่วมกัน

รัชนิกร เศรษฐวิทย์ (2527: 97) ได้สรุปลักษณะพิเศษบางประการของชุมชนไว้ดังนี้

1) เสน่ห์ที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ชุมชนแตกต่างไปจากหน่วยการจัดองค์การทางสังคมอื่น ๆ คือ มีอาณาเขตและเป็นแหล่งที่ความต้องการต่างๆ ในชีวิตประจำวันของบุคคลได้รับการตอบสนองทุกประการ การกระทำต่างๆ ไม่ขึ้นอยู่กับประเพณี สังคม

2) ชุมชนเป็นหน่วยพื้นฐาน หน่วยแรกที่สุดที่มนุษย์ สามารถเกิดความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของมีความผูกพันและเกิดความมั่นคงอบอุ่นใจได้เมื่อเป็นสมาชิกของชุมชนนั้น

3) ชุมชนอาจหมายถึงอาณาเขตส่วนใดส่วนหนึ่งบนผิวโลกนี้ เช่น ประเทศหนึ่งหรือรัฐหนึ่งก็ได้ แต่คนที่อาศัยอยู่นั้นจะต้องมีความรู้สึกว่ายู่ในเรือลำเดียวกัน มีการตอบสนองต่อกันในเรื่องการสร้างครอบครัว ความเป็นเพื่อนบ้าน มีความสนใจและรับผิดชอบร่วมกัน

4) ส่วนประกอบที่สำคัญของชุมชน คือ ความสนใจร่วมกันของคน อาณาบริเวณ และความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน

2.2 องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับชาติ และสำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย (2545: 74-75) ได้นำเสนอถึงตัวแบบการพัฒนา ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่สามารถจะช่วยสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ โดยเฉพาะการพิจารณาประเด็นหลักต่อไปนี้

1) ประเด็นที่ว่าเป็นที่ตัว “คน” จะก่อให้เกิดความเข้มแข็ง และยั่งยืน เพราะเมื่อคนมีความเจริญทางปัญญาสามารถจะสร้างความเจริญได้เอง นับได้ว่าเป็นความเข้มแข็งของ ทั้งคนและของท้องถิ่น ถ้าไม่พัฒนาคนในท้องถิ่นจะทำให้ท้องถิ่นไม่ยั่งยืน ดังนั้นการพัฒนาคนจึงเป็นกุศโลบายของการพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

2) หลักการพัฒนา 10 ประการคือ

2.1) หลักช่วยเหลือตัวเอง พึ่งตนเอง เป็นการพัฒนา “คน” เพื่อให้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนมากที่สุด จนก่อให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในตนเอง ดังนั้นคนที่ช่วยตนเอง และพึ่งตนเองได้จะทำให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

2.2) หลักการเริ่มจากสภาพที่เป็นอยู่ เป็นการพัฒนาจากสิ่งที่มีอยู่แล้วจึงใส่ปัจจัยนำเข้าไป เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ชาวบ้านสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ จนเกิดการพัฒนาคคนและท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

2.3) การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพราะเป็นสิ่งใกล้ตัว การใช้ทรัพยากรจากบริบทที่ใกล้ ทำให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งตนเองมากที่สุดและสามารถที่จะวางแผนการใช้ทรัพยากรที่พอดี ทำให้ผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่มากหรือน้อยไป การอาศัยทรัพยากรที่ใกล้ตัว เป็นการใช้จ่ายเงินมากและอาจเกินความจำเป็นของท้องถิ่น

2.4) การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกันจนเกิดปัญญา สามารถที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้ยั่งยืนได้

2.5) วัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน จะต้องดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของไทยที่ดีงาม และผู้นำท้องถิ่นจะต้องเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้ดำรงอยู่สืบไป เป็นการแก้ปัญหาท้องถิ่นล้มสลาย ทำให้ทั้งเข้มแข็งและยั่งยืน

2.6) ความมีประสิทธิภาพในการพัฒนาให้ได้ผลต้องจัดทำในรูปของหนึ่งโครงการ มีลักษณะเป็นหนึ่งหน่วยระบบ มีผลผลิตที่คาดหวัง มีปัจจัยนำเข้า และกระบวนการทำงานที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระบบ เมื่อโครงการดำเนินงานไปแล้ว สามารถประเมินผลและประสิทธิภาพได้

2.7) การประสานงาน เป็นหน่วยงานของราชการและเอกชน จะต้องมีการประสานความร่วมมือในการทำงานทั้งนี้เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการพัฒนา ถ้าทุกหน่วยงานของราชการและเอกชนสามารถประสานงาน ให้ความร่วมมือกันได้อย่างดี จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

2.8) การทำงานเชิงรุก เป็นการแก้ปัญหาหรือพัฒนาหมู่บ้านอย่างตรงประเด็น ในการทำงานเชิงรุกนั้นชาวบ้านในท้องถิ่นจะเข้าร่วมทำให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ในการทำงานระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาคนในท้องถิ่น และพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

2.9) ความมีคุณธรรมและศิลปะ การพัฒนาคนหากมุ่งแต่ความรู้ความสามารถทางด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว จะทำให้ความเป็นไทยขาดหายไปจากท้องถิ่น สิ่งสำคัญคือคุณธรรมและศิลปะที่แสดงความเป็นท้องถิ่นไทย ดังนั้นการพัฒนาจะต้องทำควบคู่กับคุณธรรมและศิลปะ

2.10) การเชื่อมประสานด้านเวลา เป็นการพัฒนาโดยเชื่อมสภาพของท้องถิ่นในปัจจุบันของไทยเข้ากับเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่เหมาะสมกับการพัฒนาท้องถิ่น เทคโนโลยีที่นำเข้ามาจะต้องไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพความเป็นท้องถิ่นของไทย เทคโนโลยีที่ดีนั้นจะต้องเป็นเทคโนโลยีที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาคน แล้วส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

3) วิธีการพัฒนา เป็นการลงมือปฏิบัติไปสู่เป้าหมายของการพัฒนา วิธีการพัฒนาจึงมุ่งที่ตัว “คน” เป็นสำคัญ กระบวนการที่นำมาใช้ในการพัฒนาคน ได้แก่ วิธีการให้การศึกษาบรม วิธีการทำงานกับกลุ่มคน วิธีพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR) กล่าวคือนักพัฒนาและผู้พัฒนาจะต้องร่วมกันตั้งแต่วางแผน และปฏิบัติงานกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้กระบวนการทำงานเกิดประสิทธิภาพสูงสุด และวิธีทำงานกับหน่วยงานเป็นการส่งเสริมให้หน่วยงานเข้ามาช่วยท้องถิ่นในส่วนตัวคนเพื่อให้ท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง

ธีระพงษ์ แก้วหาญ (2544: 63-88) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน และกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งไว้ ดังนี้

1) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วม กล่าวคือ การมีรากฐานทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนทางสังคมดั้งเดิมของชุมชนและอุดมการณ์ร่วม จะเป็นเครื่องมือที่สำคัญช่วยยึดเหนี่ยวคนในชุมชนและความเป็นชุมชน นอกจากนี้การมีวิสัยทัศน์ร่วม โดยเฉพาะวิสัยทัศน์ในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายคุณภาพชีวิตที่ดีหรือค่านิยมสุภาพดีจะเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ทุกคนเกิดสำนึก และร่วมในกิจกรรม

2) การจัดองค์กร และการบริหารจัดการความเข้มแข็งของชุมชนส่วนหนึ่งสะท้อนภาพโดยความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งประเด็นสำคัญของความเข้มแข็งนี้ คือ ในการจัดองค์กรต้อง

ก่อให้เกิดความร่วมมือและเกิดกิจกรรม ซึ่งหมายถึงรูปแบบการจัดองค์กรที่เหมาะสมมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ การประสานเครือข่ายเพื่อกระจายภาระงานพัฒนาไปสู่กลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมาย หรือกิจกรรมที่กระทำร่วมกันมีการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดีโดยสามารถระดมทรัพยากรทั้งคน วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ต้องมีกระบวนการแผนที่มีประสิทธิภาพ เกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชนหรือทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

3) การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เป็นภาพของควมมีชีวิตชีวาของชุมชนและแสดงถึงการขยายกิจกรรม หรือเครือข่ายสมาชิก รวมทั้งความสามารถให้เข้าร่วมอย่างหลากหลายมากขึ้น ทั้งกิจกรรม กลุ่มคนและองค์กร นอกจากนี้ยังแสดงถึงการสร้างสรรค์นวัตกรรม หรือกิจกรรมใหม่ ๆ ให้เกิดมีขึ้นในชุมชน ซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์แก่นุชนหรือคนรุ่นถัดไป ในการรับช่วงต่อภาระงานของชุมชน

4) ทุน ชุมชนต้องให้ความสำคัญกับทุน ทั้งที่เป็นทุนในเชิงกายภาพ เช่น ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะผู้นำด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ และมีความหลากหลายในชุมชน ทั้งที่เป็นผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนบุคคลที่มีศักยภาพและมีสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ในฐานะความเป็นพลเมือง รวมทั้งทุนที่เป็นตัวเงิน วัสดุอุปกรณ์ สถานที่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรม อันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นประสบการณ์ การเรียนรู้ สุ่วิถีการปฏิบัติและร้อยรัดผู้คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

5) เครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งก็คือทุนเพื่อน ซึ่งเครือข่ายความร่วมมือนี้จะทำให้มีความหลากหลายทั้งกิจกรรม และองค์กรหรือกลุ่มคนที่เข้าร่วมพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชนนี้จะก่อให้เกิดอำนาจต่อรอง และการพัฒนากิจกรรมสาธารณะร่วมกัน นอกจากนั้นเครือข่ายความร่วมมือยังช่วยในการประสานผลประโยชน์แก่ชุมชน เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้

6) สิทธิและอำนาจต่อรองทางการเมือง อำนาจที่เกิดขึ้นจากความเป็นชุมชน เป็นอำนาจสาธารณะที่ก่อให้เกิดสิทธิตามมาภายในชุมชน อำนาจสาธารณะที่มีอยู่ทั้งในตัวบุคคลและชุมชนนี้จะเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมกลไกตลาด การเงิน กฎหมาย การปกป้องคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของประชาชน

7) เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก ซึ่งแสดงถึงสถานภาพหรือศักยภาพของชุมชนจนเป็นที่ยอมรับจากภายนอก และสิ่งนี้เป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในขีดความสามารถ และศักยภาพของชุมชนมากขึ้น

ภาณี ชนธิปกรณ (2544: 9) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบชุมชนเข้มแข็งที่กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยกำหนดขึ้น กล่าวคือ การที่บุคคลหลากหลายมารวมตัวกัน โดยมีเป้าหมายร่วมกัน คือ การดำเนินงานเพื่อประโยชน์ของสาธารณะและของสมาชิก สมาชิกของชุมชนต้องมีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ตลอดจนการมีความรักและเอื้ออาทรต่อกัน นอกจากนั้น

ผู้นำของชุมชนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการชุมชนให้เข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน นอกจากอาศัยองค์ประกอบ ดังกล่าวข้างต้นแล้วพบว่า การที่ชุมชนจะเข้มแข็งหรือไม่นั้น มีปัจจัยที่ส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น กล่าวคือ โครงสร้างทางสังคม ต้องมีความสัมพันธ์ในแนวราบ กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้ง่ายต่อการร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ มักเกิดขึ้นในชุมชนชนบทมากกว่าชุมชนเมือง นอกจากนั้นต้องมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง สอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรมของชุมชน และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมุ่งตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นหลัก

3. แนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม

กระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็งนั้น จำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุน จากสังคมและองค์กรภายนอก ในเรื่องนี้ได้มีนักวิชาการหลายท่านเสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

3.1 ความหมายของการสนับสนุนทางสังคม

ได้มีผู้ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมไว้หลายอย่างซึ่งมีทั้งคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังนี้

คอบบ์ (Cobb, 1976 อ้างถึงใน ชฎารัตน์ ชุมพรัตน์, 2544: 28) ให้ความหมายการสนับสนุนทางสังคมว่าเป็นข้อมูลข่าวสารทำให้บุคคลเชื่อว่ามีคนให้ความรัก ความเอาใจใส่ ยกย่องเห็นคุณค่า รวมทั้งรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคม

แคปแพลน (Kaplan, 1977 อ้างถึงใน ชฎารัตน์ ชุมพรัตน์, 2544: 28) ให้ความหมายการสนับสนุนทางสังคมว่า หมายถึง ความพึงพอใจต่อความจำเป็นพื้นฐานทางสังคมของบุคคล ซึ่งได้จากการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคล

พิลิสุก (Pilisuk, 1982 : 20) ให้ความหมายว่า การสนับสนุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ไม่เพียงแต่การช่วยเหลือด้านวัตถุและความมั่นคงทางอารมณ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการที่บุคคลรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มด้วย

จากความหมายของการสนับสนุนทางสังคม กล่าวโดยสรุปได้ว่า การสนับสนุนทางสังคมเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคมทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ส่งผลต่อความรู้สึกในการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มร่วมกัน

3.2 ประเภทของการสนับสนุนสังคม

บุญเยี่ยม ตรีคุณวณิช (2528: 41) ได้กล่าวถึงการสนับสนุนทางสังคมว่าเมืองคัมภ์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

- 1) จะต้องมี การสื่อสารระหว่าง “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” แรงสนับสนุน
- 2) ลักษณะของการติดต่อสื่อสารต้องประกอบด้วย

2.1) ข้อมูลข่าวสารมีลักษณะที่ผู้รับ “เชื่อว่า” มีคนสนใจเอาใจใส่และมีความรัก ความหวังคืออย่างจริงใจ

2.2) ข้อมูลข่าวสารมีลักษณะที่ “ผู้รับ” เชื่อว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและสามารถทำประโยชน์แก่สังคมได้

3) ปัจจัยนำเข้าที่สำคัญคือ ข้อมูล ข่าวสาร วัสดุสิ่งของ การสนับสนุนด้านจิตใจ สำหรับประเภทของการสนับสนุนทางสังคม) ได้แบ่งการสนับสนุนทางสังคม ออกเป็น 3 ชนิด คือ

1) การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional Support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคลเชื่อว่า ตนได้รับความรักและการเอาใจใส่ มีความผูกพันซึ่งกันและกัน

2) การสนับสนุนด้านการยอมรับและเห็นคุณค่า (Esteem Support) เป็นข้อมูล ที่บอกให้บุคคลทราบว่าตนเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น

3) การสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Network Support) เป็นข้อมูล ที่บอกว่าบุคคลนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ชฎารัตน์ ชุมพรัตน์ (2544:28) ได้กล่าวถึงการสนับสนุนทางสังคมของ เฮาส์ แอนด์ เจ.เอส. (House & J.S.) โดยได้แบ่งการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 4 ชนิดคือ

1) การสนับสนุนอารมณ์ (Emotional Support) หมายถึงการสนับสนุนด้านการยกย่อง เห็นคุณค่าความหวังใยรักใคร่ และไว้วางใจ

2) การสนับสนุนด้านการประเมินเปรียบเทียบ (Appraisal Support) ได้แก่การ เห็นพ้องการรับรอง และการให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อนำไปใช้ในการประเมินตนเองและเปรียบเทียบ ตนเองกับผู้ร่วมในสังคม

3) การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Support) เป็นการให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะและแนวคิดที่นำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้

4) การสนับสนุนด้านเครื่องมือ การเงิน สิ่งของ และแรงงาน (Instrumental Support) เป็นการให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน สิ่งของ และแรงงาน

นอกจากนั้น ชฎารัตน์ ชุมพรัตน์ (2544: 29) ยังได้กล่าวถึงแนวคิดของ ริดเดิน และ ไวนีร์ท (Tiden & Weinert) ว่าได้แบ่งการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

- 1) การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional Support) หมายถึงความผูกพัน ความอบอุ่นใจ ความรู้สึกเชื่อมั่นและไว้วางใจ
- 2) การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Support) หมายถึงการให้คำแนะนำในการแก้ปัญหา หรือการให้ข้อมูลย้อนกลับเกี่ยวกับพฤติกรรม และการกระทำของบุคคล
- 3) การสนับสนุนทางด้านสิ่งของ (Tangible Support) เป็นการให้ความช่วยเหลือในด้านสิ่งของ เงินทอง หรือบริการ

จากประเภทของการสนับสนุนทางสังคม จะเห็นได้ว่าการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน บุคคลจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากสังคมเพื่อที่จะทำให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้ ทั้งนี้ การสนับสนุนทางสังคมมีทั้งด้านอารมณ์ ข้อมูลข่าวสาร และวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้กำหนดให้ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ได้แก่ ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร วัสดุอุปกรณ์ และเงินทุน จากภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ เป็นตัวแปรซึ่งคาดว่าจะมีผลต่อกระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง

4. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็งได้มีนักวิชาการหลายท่านกล่าวไว้ ดังต่อไปนี้

4.1 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participation Theory)

กระบวนการดำรงอยู่ของชุมชนหรือองค์กรชุมชน การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นกลุ่มชุมชนหรือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งนั้น จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ไว้ ดังนี้

คูสิดา แก้วสมบูรณ์ (2545: 12) ได้กล่าวถึงแนวคิดของโรเจอร์ และชูเมคเกอร์ (Roger and Shoemaker) ว่าพลังในการตัดสินใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มีด้วยกันหลายประการ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในอำนาจอย่างกว้างขวาง
- 2) การตัดสินใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง โดยมีการปรึกษากับผู้ที่รับผลกระทบ กระบวนการที่เกี่ยวกับการตัดสินใจ
  - 2.1) ความรู้เกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลง
  - 2.2) การชักจูง และการประเมินผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจ
  - 2.3) การตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธอันมีผลจากการประเมิน

2.4) การสื่อสารที่เกี่ยวกับการตัดสินใจ

2.5) การกระทำตามการตัดสินใจ

วิวัฒน์ ภูกะนองศรี(2537: 26-27) ได้กล่าวถึงแนวคิดของแคสเปอร์สัน และไบรท์บาท (Kasperson RE. And Breitbart M.) ที่ได้เสนอแนวความคิดว่าการมีส่วนร่วมหรือไม่มีส่วนร่วม นั้น มีมาตรวัด 3 ประการ ดังนี้

- 1) การกระทำของแต่ละบุคคลไม่ใช่การกระทำโดยกลุ่ม อาจทำให้การวิเคราะห์ หรือได้ข้อสรุปที่ไม่ถูกต้อง เพราะการแสดงออกแต่ละคนในกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะเห็นได้ถึง ค่านิยม ความรับรู้ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล
- 2) ความหนาแน่นของการกระทำ แสดงออกโดยการร่วมกระทำที่บ่อยครั้ง ระยะเวลา ของกิจกรรมที่ยาวนานหรือมีการผูกพันและมีแรงจูงใจในการกระทำ
- 3) คุณภาพของการเข้าร่วม ดูจากผลกระทบของการกระทำในเบื้องต้น เช่น ความ รับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับความสามารถ ความคิดเห็นมีการประเมินผล

โคเชน และนอร์แมน (Cohen M. John & Norman T. Upholf, 1981: 213-235) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making)
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

จากทฤษฎีการมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ พฤติกรรมที่แสดงออกต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล โดยจะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นบ่อยครั้งเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและความผูกพันในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทำให้ประชาชนได้แสดงออกถึงการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และติดตามผลการดำเนินการ เพื่อให้โครงการที่กำหนดขึ้นบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

4.2 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory)

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ภายในกลุ่มบนพื้นฐานการแลกเปลี่ยน โดยมีสมมุติฐานเบื้องต้น คือ มนุษย์แต่ละคนต่างมีความต้องการหลายอย่างในชีวิต หากคิดพึ่งตนเองอาจไม่สามารถสนองความต้องการของตนได้มากนัก จึงต้องอาศัยบุคคลอื่นช่วยสนองความต้องการเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงจำต้องสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น โดยทุกคนต่างแสวงหาผลตอบแทนที่พวกเขาพอใจทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว จากความสัมพันธ์นั้น ๆ การที่บุคคลยังคงดำรงรักษาความสัมพันธ์หนึ่ง ๆ ไว้ต่อไป ก็เพราะทั้ง 2 ฝ่ายต่างได้รับผลตอบแทนที่แต่ละฝ่าย

พอใจ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นการสร้างพันธะสำหรับตอบสนองความต้องการซึ่งกันและกัน ดังนั้นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Interaction Process) ทั่ว ๆ ไปก็คือ “กระบวนการแลกเปลี่ยน” นั่นเอง (พรพิศิษฐ์ วรวรรณ, 2535: 35)

ชฎารัตน์ ชุมพรัตน์ (2544: 28) ได้กล่าวถึงแนวคิดของ โฮแมนส์ (Homan) ที่ได้อธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดการรวมกลุ่มว่ามีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ คือ

1) มีกิจกรรม (Activity) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่บุคคลกระทำ เช่น เขียนบันทึกเจรจาโต้ตอบตัดสินใจ เป็นต้น

2) การปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) หมายถึง การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกอันเป็นผลให้การปฏิสัมพันธ์กันเป็นการสนองตอบของบุคคลที่มีส่วนร่วมในกิจกรรม การสังเกต การปฏิสัมพันธ์กันอาจพิจารณาได้ 3 ทาง คือ ในแง่ความบ่อย ในแง่ความนาน และในแง่ลำดับ

3) ความรู้สึกทางอารมณ์ (Sentiment) หมายถึง ความรู้สึก (Feeling) ต่าง ๆ อันได้แก่ ความคิด (Thought) ความเชื่อ (Belief) และความหวัง (Hope) ของสมาชิกทั้งหลายเป็นต้น อันเป็นลักษณะภายในของแต่ละคนที่เป็นผลเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กัน

นอกจากนั้น โฮแมนส์ ได้ให้ความสำคัญแก่กระบวนการของการเสริมแรง (Process of Reinforcement) ในการอธิบายการปฏิสัมพันธ์กันของมนุษย์ โดยเสนอว่าพฤติกรรมของมนุษย์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ การที่บุคคลหนึ่ง ๆ จะกระทำพฤติกรรมไปในทางใดทางหนึ่งย่อมมีความเกี่ยวข้องกับรางวัลหรือการลงโทษที่เขาจะได้รับจากการกระทำของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องอยู่ในที่นี้รางวัล (Reward) ก็คือ การเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement) ส่วนการลงโทษ (Punish) ก็คือ การเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcement) ทั้งนี้สิ่งที่ โฮแมนส์ ใช้เป็นเครื่องชี้วัดเพื่อสนับสนุนเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล และกระบวนการเสริมแรงดังกล่าวก็คือ ปริมาณของการกระทำ (Quantity of Activity) และระดับคุณค่าของการกระทำ (Value of Activity)

การที่บุคคลจะพิจารณาเลือกกระทำใด กระทำใดหนึ่งในเชิงปริมาณกันนั้น โฮแมนส์ ใช้หลักทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Principle) อธิบายว่า บุคคลจะเลือกทางเลือกที่ให้ผลกำไร (Profit = Cost-Reward) มากที่สุด ส่วนเรื่องระดับคุณค่าของการกระทำนั้น โฮแมนส์ ใช้หลัก Demand-supply มาเชื่อมโยงกับมโนทัศน์ทางจิตวิทยาพฤติกรรม ได้แก่ ความขาดแคลน (Deprivation) และความพึงพอใจ (Satisfaction)

โบลด์ (Blau, 1964 อ้างถึงใน ชฎารัตน์ ชุมพรัตน์, 2544: 29) เป็นนักทฤษฎีการแลกเปลี่ยนอีกผู้หนึ่งให้ความสำคัญแก่การอธิบายการกระทำต่อกันของมนุษย์ในแง่มุมทางสังคมอย่างมาก โบลด์ เชื่อว่าเพียงกระบวนการทางจิตวิทยาพฤติกรรมเกี่ยวกับการเสริมแรงยังไม่พอใช้อธิบายการกระทำระหว่างบุคคลได้อย่างเต็มที่นัก ทั้งนี้ เพราะสาระสำคัญของการกระทำเหล่านี้ อยู่ที่กระบวนการทางสังคมที่บุคคลมีต่อกันในความสัมพันธ์นั้น ๆ โบลด์ จึงมุ่งพิจารณาการพึ่งพิงกัน

ระหว่างบุคคลเป็นสำคัญ และได้ให้ความหมายการแลกเปลี่ยนทางสังคมว่าเป็นการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลที่ถูกต้องใจโดยผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับจากบุคคลอื่น บุคคลจะกระทำการใดก็ตามย่อมมุ่งหวังกำไรหรือรางวัลตอบแทนจากการมีสัมพันธ์กับผู้อื่น การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์จึงเป็นกลไกอันหนึ่งที่ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดำรงอยู่ได้ เมื่อบุคคลหนึ่งมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับบุคคลหนึ่งมากขึ้น เขาย่อมรู้จักผูกพันที่จะต้องตอบแทนผลประโยชน์ เป็นการลงทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า การพึ่งพาอาศัยให้ยาวนาน ก่อให้เกิดการผูกพันที่มีต่อกัน และความผูกพันนี้กลับมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดความเชื่อถือ และข้อผูกพันทางใจที่มีต่อกันให้มากขึ้น เมื่อบุคคลมีความผูกพันกับสายสัมพันธ์หนึ่ง ๆ มากเท่าใดเขาก็จะอุทิศเวลาและกำลังกายมาปกป้องรักษาสายสัมพันธ์นั้นมากขึ้นเท่านั้น อย่างไรก็ตามหากมีผู้ละเมิดบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์บุคคลนั้น ก็จะถูกลงโทษ

ทั้งนี้ในการปฏิสัมพันธ์กันนั้น บุคคลอาจได้รับประโยชน์ที่แตกต่างกันไป ประโยชน์ที่มีการแลกเปลี่ยนกันเหล่านี้ซึ่ง พรพิสิษฐ์ วรธรรม (2535: 15) ได้กล่าวถึงแนวคิดของโบลด์ (Blau) ว่าได้แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ผลตอบแทนที่เป็นรูปธรรม (Extrinsic Reward) และผลตอบแทนที่เป็นนามธรรม (Intrinsic Reward) สำหรับผลตอบแทนที่เป็นรูปธรรมเป็นประโยชน์ที่ปรากฏออกมาให้เห็นภายนอกชัดเจนทั้งที่อยู่ในรูปทรัพย์สินของ (Material Benefit) จนถึงบริการ เช่น การให้คำแนะนำ ความช่วยเหลือ การเชื่อเชียว การยินยอมปฏิบัติตามความปรารถนาของอีกฝ่าย ฯลฯ ส่วนผลตอบแทนที่เป็นนามธรรม เป็นประโยชน์ที่เป็นความรู้สึกในจิตใจของบุคคลอันเกิดขึ้นในการที่ได้มีการปฏิสัมพันธ์กัน ได้แก่ ความพึงพอใจ ความอบอุ่น ความภูมิใจ เป็นต้น นอกจากนี้ โบลด์ ยังได้แบ่งการแลกเปลี่ยนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การแลกเปลี่ยนเชิงสังคม (Social Exchange) และการแลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจ (Economic Exchange) ข้อแตกต่างของการแลกเปลี่ยน 2 ลักษณะนี้คือ การระบุค่าและกำหนดเงื่อนไขการตอบแทน กล่าวคือการแลกเปลี่ยนเชิงสังคมนั้นประโยชน์การแลกเปลี่ยนมักจะไม่มีค่าของสื่อการแลกเปลี่ยนที่ชัดเจนตายตัว แต่มีพันธะผูกพันทางสังคม (Social Obligation) ซึ่งมีลักษณะไม่กำหนดค่าและเงื่อนไขอย่างตายตัว หากคาดหวังการตอบแทนอย่างไม่จำกัดรูปแบบและระยะเวลาในการตอบแทน เพราะการแลกเปลี่ยนเชิงสังคมมีแนวโน้มทำให้เกิดความรู้สึกถึงพันธะผูกพันส่วนบุคคล บุญคุณ และความไว้วางใจกัน ส่วนการแลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจนั้นมีการระบุค่าของประโยชน์ที่แลกเปลี่ยนอย่างชัดเจนเพื่อตอบแทน พันธะตอบแทนจึงอยู่ในรูปของพันธะผูกพันทางสัญญา นอกจากนี้ก็มีการกำหนดและเจรจาเกี่ยวกับเงื่อนไขการตอบแทนอีกด้วย

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2546: 61) กล่าวว่า ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน เป็นแนวคิดที่มาจากกลุ่มเศรษฐศาสตร์อรรถประโยชน์ กลุ่มมนุษยวิทยาเชิงหน้าที่ และกลุ่มจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม ทฤษฎีนี้ยึดหลักเกณฑ์ที่ว่า

- 1) ทั้งมนุษย์และสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่แสวงหารางวัลหรือสิ่งตอบแทน และจะเลือกหนทางที่ให้ผลตอบแทนมากที่สุดและให้โทษทัณฑ์น้อยที่สุดในสถานการณ์นั้น ๆ
- 2) สิ่งมีชีวิตจะประพฤติชั่วพฤติกรรม ที่แสดงให้เห็นว่าให้ผลตอบแทนที่ดีในอดีต
- 3) สิ่งมีชีวิตจะประพฤติชั่ว ในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกับอดีต ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ส่งผลตอบแทนที่ดี
- 4) สิ่งกระตุ้นในอดีตให้ผลตอบแทนที่ดี จะก่อให้เกิดพฤติกรรมทำนองเดียวกับอดีตอีก
- 5) การประพฤติชั่วจะเกิดขึ้นต่อไป ตราบที่มันยังให้ผลตอบแทน
- 6) สิ่งมีชีวิตจะแสดงความโกรธหากพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งในอดีตเคยก่อผลตอบแทนแต่ปัจจุบันไม่ก่อผลเช่นนั้นอีก

จอห์นสัน (Johnson, 1981: 351-352) ได้กล่าวถึง ในการแลกเปลี่ยนด้านสังคม (Social Exchange) การคบหาสมาคมกันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ก็เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในทางสังคม เช่น ตำแหน่งหน้าที่ เกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งผู้น้อยก็ได้รับการแลกเปลี่ยนกับความสามัคคีความจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ซึ่งให้สถานภาพที่สูงขึ้นแก่ตน ในทางตรงกันข้ามผู้ใหญ่ก็ได้รับความยกย่อง ความจงรักภักดีเป็นการตอบแทน

จากแนวคิดทฤษฎีการแลกเปลี่ยน สรุปได้ว่า การเกิดพฤติกรรมของบุคคลขึ้นอยู่กับความคาดหวังจากการได้รับผลตอบแทนของการกระทำ ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลมีพฤติกรรมนั้น ๆ ทั้งมนุษย์และสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่แสวงหารางวัลหรือสิ่งตอบแทน และจะเลือกหนทางที่ให้ผลตอบแทนมากที่สุด และให้โทษทัณฑ์น้อยที่สุดในสถานการณ์นั้น ๆ

4.3 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (The Theory of Social Action)

การพัฒนาแต่ละด้านต้องคำนึงถึงพฤติกรรมและความสอดคล้องแต่ละสังคม ถ้าสังคมใดมีการกระทำที่ขัดหลักเหตุผล จะทำให้การพัฒนาขึ้น ๆ บรรลุเป้าหมาย นักวิชาการได้กล่าวไว้ ดังนี้

งาน อคติวัฒนธรรม (2524: 63) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการกระทำทางสังคมของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่ทำการศึกษาเรื่องการกระทำของมนุษย์ (Human Action) โดยให้คำจำกัดความของการกระทำว่า เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่เป็นแบบเปิดเผยและลับ ซึ่งบุคคลเป็นผู้กำหนดให้มีความหมายเป็นส่วนตัว ความเข้าใจในระบบความหมายเกิดขึ้นได้ 2 ประการ ดังนี้

- 1) ความหมายส่วนตัวจากการกระทำของบุคคลหนึ่งสามารถที่จะเข้าใจจากการสังเกตโดยตรง
- 2) มีการเข้าใจสิ่งเร้า และจะแสดงความรู้สึกรวมออกมาด้วยตนเองในการให้เหตุผล ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของผู้นำหรือถ้าการกระทำของบุคคลไม่มีเหตุผลนั้นอาจเข้าใจส่วนประกอบของอารมณ์ที่มีการกระทำเกิดขึ้น โดยอาศัยการมีส่วนร่วมที่มีความเห็นอกเห็นใจต่อมนุษย์ อีกนัยหนึ่งการกระทำบางอย่างเกิดขึ้นจากแรงจูงใจกระตุ้น เพราะแรงกระตุ้นจะมีอยู่ในส่วนลึกในจิตใจของผู้กระทำ

สำหรับผู้สังเกตแรงกระตุ้นเป็นพื้นฐานที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาพฤติกรรมและเขากล่าวว่า การกระทำทางสังคมมี 4 ชั้น ดังนี้

2.1) การกระทำที่มีเหตุผล (Rational) เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการเหมาะสมที่จะบรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่เลือกไว้อย่างมีเหตุผล มุ่งไปทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

2.2) การกระทำที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม (Valuable) เป็นการกระทำ ซึ่งใช้วิธีการที่เหมาะสม เพื่อให้ค่านิยมสูงสุดในชีวิตมีความสมบูรณ์พร้อม เช่นนี้มุ่งด้านจริยธรรมศาสนา และศีลธรรมอย่างอื่นเพื่อการดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม

2.3) การกระทำตามประเพณี (Traditional) เป็นการกระทำ ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงยึดแบบอย่างที่ทำกันมา แต่อดีตเป็นหลัก ไม่คำนึงถึงเหตุผล

2.4) การกระทำที่แฝงด้วยความเสนาหา (Affective) การกระทำ แบบนี้คำนึงถึงอารมณ์ และความผูกพันทางจิต ระหว่างผู้กระทำ กับวัตถุ ที่เป็นจุดหมายของการกระทำ การกระทำ เช่นนี้ไม่คำนึงถึงเหตุผลอย่างอื่นใดทั้งสิ้น นอกจากเรื่องส่วนตัว

สุทธิพงษ์ แสงมณี (2524: 31) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการกระทำทางสังคมของ วิลเลียม รีเดอร์ (William Reeder) ที่ได้รวบรวมปัจจัยที่เป็นเหตุทำให้มนุษย์กระทำหรือไม่กระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นทฤษฎีเพื่ออธิบายว่าการกระทำของมนุษย์ในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับกลุ่มปัจจัยซึ่งมีอยู่หลายประการ ได้แก่ เป้าหมาย (Goals) ความเชื่อ (Belief Orientation) ความคาดหมายและปทัสถาน (Expectation and norms) ข้อผูกพัน (Commitments) แรงเสริม (Reinforces) โอกาส (Opportunity) ความสามารถ (Ability) และการสนับสนุน (Support)

จากทฤษฎีการกระทำทางสังคมที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าปัจจัยต่าง ๆ มีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน โดยปัจจัยดังกล่าวที่เกิดกับบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับการศึกษา และประสบการณ์ที่แต่ละคนได้รับ และได้แสดงออกต่อสังคมที่ตนดำรงอยู่ สามารถสังเกตได้จาก การร่วมคิด ร่วมทำ และถือได้ว่าเป็นการสนับสนุนกระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษากระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็งนั้น ได้มีงานวิจัยที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าอยู่มากมาย แต่ลักษณะรูปแบบ และโครงสร้างมีความแตกต่างกัน ซึ่งนำมาเป็นแนวทางในการศึกษา มีดังนี้

บงกช หงษ์คำมี (2537: 82-85) ได้ทำการศึกษาองค์ประกอบในการดำรงอยู่ของกลุ่มธุรกิจขนาดย่อมในชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มทอผ้าสีธรรมชาติหมู่บ้านหนองขาม ตำบลนาชุมแสง อำเภอกุเวียง การศึกษาพบว่า องค์ประกอบในการดำรงอยู่ของกลุ่มธุรกิจขนาดย่อม ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มเกิด

จากความต้องการของสมาชิก สมาชิกและคณะกรรมการมีส่วนร่วมในทุก ๆ ขั้นตอนการทำงาน สภาพแวดล้อมในการดำรงอยู่ของกลุ่มสามารถประสานทรัพยากรจากภายใน และภายนอกกลุ่ม มีสวัสดิการภายในกลุ่ม ให้ความช่วยเหลือปรึกษาทางความคิด การมีงานทำ การมีรายได้ การบริหารจัดการตลาดและทุน

ไกรอัมพร พงษ์จร (2547: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การดำรงอยู่ของกลุ่มผู้ค้าส่งในพื้นที่ย่านท่าเตียน : กรณีศึกษากลุ่มผู้ค้าส่งปลาแดดเดียว เป็นการอธิบายให้เห็นถึงเงื่อนไขสำหรับการดำรงอยู่ของกลุ่มผู้ค้าส่งปลาแดดเดียวในพื้นที่ย่านท่าเตียน ซึ่งในการศึกษาพบว่าเงื่อนไขที่เกิดขึ้นมี 3 ประเด็นหลักในการสนับสนุนให้กลุ่มผู้ค้าส่งปลาแดดเดียวดำรงอยู่ ประเด็นที่หนึ่ง พื้นที่ท่าเตียนเป็นศูนย์กลางของเมือง เนื่องจากว่าพื้นที่ย่านท่าเตียนเป็นพื้นที่สำหรับการเปลี่ยนรูปแบบของการคมนาคม กล่าวคือเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างการคมนาคมขนส่งทางน้ำ และการคมนาคมขนส่งทางบก ทำให้สะดวกในการนำวัตถุดิบมาผลิตและกระจายสินค้าไปยังส่วนต่าง ๆ ของเมือง ประเด็นที่สอง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ฝังตรึงอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะเครือญาติและเพื่อนบ้าน และประเด็นสุดท้าย ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่านท่าเตียน

พิมาน วงศ์อภัย (2533: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้: ศึกษากรณีศูนย์บริการสมาชิกนิคมสร้างตนเอง โนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการ กระบวนการและวิธีการดำเนินงาน ตลอดจนปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพและการศึกษาเชิงปริมาณสนับสนุนโดยใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คณะกรรมการร้อยละ 50 และสมาชิกร้อยละ 25 การวิเคราะห์ให้การประยุกต์วิธีวิเคราะห์อนุกรมเวลา เพื่อดูแนวโน้มพัฒนาการขององค์กรที่แสดงถึงลักษณะการพึ่งตนเองที่เด่นชัด ในการศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมองค์กร ได้แก่ 1) ผู้นำหรือกรรมการมีลักษณะเหมาะสมกับงาน มีแนวคิดในการพัฒนาที่แท้จริง แสดงบทบาทผู้นำเหมาะสมแก่สถานการณ์ 2) สมาชิก มีทัศนคติที่ถูกต้อง และเข้าใจวัตถุประสงค์ต่อองค์กร ตลอดจนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการทำงาน 3) นักพัฒนา มีทัศนคติแนวคิดวิธีการทำงานที่ดีในการทำงานพัฒนา 4) องค์กรที่สนับสนุน มีความยืดหยุ่นในการทำงาน และสนับสนุนด้านทรัพยากรต่าง ๆ

จรัญ พุเต็มวงศ์ (2537: 90-98) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการทางการศึกษา และปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มี 2 ลักษณะ คือ

1) การศึกษาที่เกิดจากการเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นภายในสมาชิกกลุ่ม ในการพบปะพูดคุยกันเองในชุมชนตามกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านทั้งจากการศึกษาดูงานจากบุคคลภายนอก และจากการไปศึกษาดูงานที่ประสบความสำเร็จ

2) กระบวนการศึกษาอย่างเป็นทางการในรูปแบบการฝึกอบรม และการสัมมนาในระยะสั้น ๆ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาสำหรับผู้นำกลุ่มเพื่อให้สามารถนำไปเผยแพร่แก่สมาชิกต่อไป

สมพงษ์ แป้นทอง (2539: 117-119) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน พบว่าในขั้นตอนการร่วมศึกษาปัญหา สมาชิกมีส่วนร่วมในการเข้าประชุมมากที่สุด ขั้นตอนการร่วมกำหนดแนวทางในการดำเนินงานกลุ่ม สมาชิกมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่มมากที่สุด ขั้นตอนการร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหา สมาชิกมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนการดำเนินงานกลุ่มมากที่สุด ขั้นตอนการร่วมติดตามและประเมินผลสมาชิกมีส่วนร่วมในการนำผลการวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นมากที่สุด ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจในหลักการ วัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินงานกลุ่ม การติดต่อกับชุมชนภายนอก การได้รับข้อมูลข่าวสารจากวิทยุ เอกสาร สิ่งพิมพ์ ความคาดหวังต่อการมีความรู้เพิ่มขึ้น การได้รู้จักบุคคลอื่นเพิ่มขึ้น และแรงจูงใจจะมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

คำเพชร จันทรธานี (2536: 24-25) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัจจัยบางประการที่สามารถส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพสามารถประสบความสำเร็จได้ ปัจจัยที่ทำการศึกษาดังกล่าวได้แก่ ความสามารถของกลุ่มที่สนองความต้องการของสมาชิกกลุ่ม การได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการ วัสดุ ครุภัณฑ์ และงบประมาณจากหน่วยราชการ การได้รับการสนับสนุนจากผู้นำชุมชน การได้รับการติดตามตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่ การได้รับข่าวสารของกลุ่ม ระยะเวลาในการจัดตั้งกลุ่ม พบว่ากลุ่มอาชีพที่สามารถสนองความต้องการของสมาชิกได้สูงจะประสบความสำเร็จมากกว่ากลุ่มอาชีพที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ต่ำ กลุ่มอาชีพที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการในด้านต่าง ๆ มาก จะประสบความสำเร็จมากกว่ากลุ่มอาชีพที่ได้รับการสนับสนุนน้อย กลุ่มอาชีพที่ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำชุมชนมาก จะประสบความสำเร็จมากกว่ากลุ่มอาชีพที่ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำชุมชนน้อย กลุ่มอาชีพที่ได้รับการติดตามตรวจสอบและได้รับข่าวสารเกี่ยวกับอาชีพมาก จะประสบผลสำเร็จมากกว่ากลุ่มอาชีพที่ได้รับการติดตามจากเจ้าหน้าที่น้อย รวมทั้งได้รับข่าวสารน้อยกว่าด้วย

เจริญพงษ์ วิญญูบุรี (2544: 102-109) ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีส่วนกำหนดความสำเร็จในการประกอบธุรกิจชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตคอนกรีต อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี พบว่าธุรกิจชุมชนที่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตประกอบกิจการได้แก่ การรับฝากและการให้กู้ยืม ศูนย์สาธิตการตลาด ธนาคารข้าวและการซื้อขาย/รับจํานำเกลือ ส่วนใหญ่เป็นธุรกิจที่ประสบผลสำเร็จมีผลประกอบการที่ดีทั้งในด้านรายได้ ความพึงพอใจของสมาชิก และการสร้างความยอมรับจากภายนอก ซึ่งมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จ 2 ประการ คือ ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถและมีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่สมาชิกส่วนใหญ่

ยอมรับ การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มในการสนับสนุนธุรกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ประเภท และขนาดของธุรกิจ ปัจจัยภายนอกได้แก่สภาพเศรษฐกิจภายนอกที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบธุรกิจ และการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ และเอกชนในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

ปัญญาศิลป์ เสนีย์ (2547:79-81) ได้ทำการศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในจังหวัดสงขลา พบว่า กระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม เริ่มจากการจัดตั้งกลุ่ม ซึ่งในการจัดตั้งกลุ่มจะต้องเกิดจากความต้องการของสมาชิกภายในชุมชน และการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐประกอบกัน มีการค้นหาผู้นำกลุ่ม เพื่อเป็นผู้นำในการบริหารกลุ่ม ด้านความเคลื่อนไหวของกลุ่มนั้น ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกเป็นสำคัญ ส่วนการเจริญเติบโตของกลุ่มต้องมีการสร้างพลังต่อรองเพื่ออำนาจของกลุ่มในการรักษาผลประโยชน์และดำรงกลุ่มไว้

ส่วนในด้านปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มประกอบด้วย การสนับสนุนของหน่วยงานรัฐนั้น ได้มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนในเรื่อง ประชุมชี้แจงเกี่ยวกับการดำเนินงาน รวมทั้งด้านข้อมูลข่าวสาร การสนับสนุนของผู้นำท้องถิ่น มีในด้านให้คำแนะนำ และประชาสัมพันธ์ ด้านองค์กรพัฒนาเอกชน มีส่วนในการสนับสนุน และประสานงานช่วยเหลือ ด้านสังคมและวัฒนธรรม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันสูง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่ากระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็งนั้นเริ่มตั้งแต่การจัดตั้งกลุ่ม ซึ่งต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกภายในกลุ่ม สภาพแวดล้อมในการดำรงอยู่ของกลุ่ม ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม การบริหารจัดการตลาด และทุน รวมถึงผลประโยชน์ของกลุ่ม ส่วนในด้านปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการดำรงอยู่นั้นมี 2 ส่วน คือ ปัจจัยภายในคือ บทบาทของผู้นำกลุ่มความรู้ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มชุมชน สังคมและวัฒนธรรม ความคาดหวังในผลประโยชน์ของสมาชิก ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อกระบวนการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง ประกอบด้วย ด้านตัวผู้นำกลุ่ม ด้านตัวสมาชิกกลุ่ม และด้านเงินทุน ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็งในชุมชนบ้านท่าไทร หมู่ที่ 1 เทศบาลตำบลคลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาได้